Uniwersytet
im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Sensus
Historiae
ISSN 2082–0860
Vol. LXIV (2026/3), s. 35-54
doi : 10.14746/sh.2026.64.3.003

Lukrecja Katarzyna z Radziwiłłów Grudzińska 2v. Denhoffowa — pani na Szymanowie i Golubiu w kręgu spraw rodzinnych i majątkowych*

Lukrecja Katarzyna Denhoff, formerly Grudzińska, née Radziwiłł—Lady of Szymanów and Golub in the Sphere of Family and Property Matters

Jarosław Pietrzak
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
jaroslaw.pietrzak@uken.krakow.pl
ORCiD: 0000-0003-0341-2273

Abstract: The figure of Lukrecja Katarzyna Radziwiłł Grudzińska has so far remained on the margins of historians' interest. An analysis of source materials, including correspondence, accounts and economic inventories, sheds new light on the life of the Golub starost 's wife. The study analyses two areas of her wide-ranging activities—family matters and economic affairs, including the management of estates between 1696 and 1716.

The research reveals a picture of a woman striving to advance the careers of her husband and siblings with the support of the Grand Chancellor of Lithuania, Karol Stanisław Radziwiłł. Lukrecja Katarzyna acted as an intermediary and promoter of advancement, effectively engaging in and striving for the careers of her loved ones. Her dominance clearly demonstrated a conscious family policy aimed at introducing the Radziwiłł family into the political life of Greater Poland.

The second area was economic policy aimed at compensating for the losses incurred as a result of the clashes between Charles XII's Swedish army and the Saxon and Muscovite forces. The Lady of Golub actively sought to exempt her estates from taxes, contributions and plunder.

Keywords: The Radziwills, Szymanow, Golub, promotion, estates.

* Badania przeprowadzone w ramach realizacji grantu badawczego nr rej. 2021/41/B/HS3/00253 sfinansowanego ze środków z Narodowego Centrum Nauki pt. Kobiecy dwór szlachecki w Rzeczypospolitej w czasach saskich. Struktura, ludzie, kultura, funkcje.

© 2026. The Author(s). Published by Adam Mickiewicz University in Poznań, 2026. Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons license (CC BY-SA 4.0) Attribution-ShareAlike 4.0 International (https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

*Artykuł nadesłany: 01.07.2026; nadesłany po poprawkach: 25.10.2026; zaakceptowany: 29.10.2026.

Streszczenie: Postać Lukrecji Katarzyny Radziwiłł Grudzińskiej pozostawała na marginesie zainteresowań historyków. Analiza materiałów źródłowych, w tym korespondencji, rachunków i inwentarzy gospodarczych, rzuca nowe światło na życie starościny golubskiej. W opracowaniu przeanalizowano dwa obszary jej szerokiej działalności — sprawy rodzinne i gospodarcze, w tym zarządzanie majątkami w latach 1696–1716.

Badania ukazują obraz kobiety dążącej do rozwoju kariery męża i rodzeństwa przy wsparciu kanclerza wielkiego litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła. Lukrecja Katarzyna pełniła rolę pośredniczki i promotorki awansu, skutecznie angażując się i dążąc do rozwoju kariery swoich bliskich. Jej dominacja wyraźnie świadczyła o świadomej polityce rodzinnej, mającej na celu wprowadzenie rodziny Radziwiłłów do życia politycznego Wielkopolski.

Drugim obszarem była polityka gospodarcza mająca na celu zrekompensowanie strat poniesionych w wyniku starć między armią szwedzką Karola XII a siłami saskimi i moskiewskimi. Starościna golubska aktywnie dążyła do zwolnienia swoich majątków z podatków, danin i grabieży.

Słowa klucze: Radziwiłłowie, Szymanów, Golub, promocja, majątek ziemski.

Wstęp

Życie Lukrecji Katarzyny z Radziwiłłów Grudzińskiej naznaczone było wieloma problemami związanymi z prowadzeniem spraw rodzinnych i majątkowych, w latach 1696–1716, tj. począwszy od jej pierwszego zamążpójścia po kres życia. Celem pracy jest nie tylko prezentacja całokształtu problemów, którym musiała sprostać. Ważne stanie się wyłonienie tych cech, które jako wdowie pozwoliły na pełne działanie i przeciwstawienie się trudnościom w procesach majątkowych i zarządzie gospodarczym[1]. Istotnym punktem będzie odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu na jej decyzje miał wpływ, po

[1] Zagadnienie to, w szczególności odnoszące się do pozycji wdów, stało się już przedmiotem wielu studiów w polskiej literaturze historycznej. Warto wymienić, zob. M. Bogucka, *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 1998, s. 66-84; *Partnerka — Matka — Opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2000; *Kobieta epok dawnych w literaturze, kulturze i społeczeństwie*, red. I. Maciejewska, K. Stasiewicz, Wydawnictwo LITTERA, Olsztyn 2008; *Per mulierem… Kobieta w dawnej Polsce — w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Zimnicka, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2012; U. Kicińska, *W tym osieroconym stanie. Pozycja wdowy w społeczeństwie szlacheckim w Rzeczypospolitej (od schyłku XVII do połowy XVIII wieku)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2020; J. Pielas, *Wdowa-matka a kwestie majątkowe w rodzinach szlachty koronnej w XVII wieku*, [w:] *Społeczeństwo staropolskie. Seria nowa*, t. 3. *Społeczeństwo a rodzina*, red. I.M. Dacka-Górzyńska, A. Karpiński, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, s. 174-194; J. Kuchta, *Pozycja majątkowa wdów z rodów szlacheckich w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, red. C. Kuklo, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2008, s. 261-269.

śmierci ojca Dominika Mikołaja Radziwiłła, opiekun i głowa rodu — Karol Stanisław Radziwiłł oraz bracia Lukrecji Katarzyny. Nie można przy tym pominąć roli pierwszego męża starosty golubskiego Mikołaja Wiktoryna Grudzińskiego. Nasuwa się pytanie o samodzielność względnie podporządkowanie w procesie decyzyjnym należącym do pani na Golubiu i Szymanowie. Inna sprawa dotyczy tego, w jaki sposób i w jakim zakresie wydarzenia polityczne i wojenne rzutowały na przyjęcie określonych rozwiązań gospodarczych. Na koniec nie można pominąć rangi zajmowanej przez Lukrecję Katarzynę w kręgu rodzinnym. Odniosę się zatem do jej funkcji w charakterze mediatorki w sprawach familijnych i tworzenia w ten sposób zaplecza politycznego rodziny w Wielkopolsce.

Sprawy rodzinne

Lukrecja Katarzyna, była córką Dominika Mikołaja Radziwiłła (w latach 1681–1690 podkanclerzego wielkiego litewskiego, a od 1690 r. do śmierci w 1697 r. kanclerza wielkiego litewskiego) i jego pierwszej żony Anny Marii z Połubińskich[2]. Lukrecja Katarzyna przyszła na świat pod koniec 1678 lub w początkach 1679 r.[3] Na czas narodzin przyszłej pani na Golubiu i Szymanowie może wskazywać list jej dziadka Aleksandra Hilarego Połubińskiego. Marszałek wielki litewski — w obliczu ciężkiej choroby Dominika Mikołaja Radziwiłła — zalecał swojej córce pozostającej w stanie błogosławionym spokój i nadzieję w pomyślną odmianę losu:

> Na dokończeniu obiadu przybiegł z listami od WMści cyrulik, o niesposobnym zdrowiu dając znać księcia JMści [. . .] Tejże godziny zaraz posyłam pana doktora doświadczonego. To, comkolwiek mieć mógł w aptece mej, dałem: cytryny, pomarańcze, [. . .] lipiec i inne posyłam. [. . .] Dla Boga i miłości jego świętej, WMść sama [się — przyp. Autor] nie turbuj, aby dał Pan Bóg szczęśliwie porodzić, bo i książę JMść zdrowy będzie; [. . .] Ze łzami

[2] W 1672 r. Dominik Mikołaj pojął za żonę córkę marszałka wielkiego litewskiego A.H. Połubińskiego (zob. A. Rachuba, *Radziwiłł Dominik Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. XXX, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Ossolineum) — Polska Akademia Nauk, Wrocław — Warszawa 1987, s. 173-176; A.A. Majewski, *Aleksander Hilary Połubiński (1626–1679). Marszałek wielki litewski, działalność polityczna i wojskowa*, Wydawnictwo Neriton / Instytut Historyczny UW, Warszawa 2017, s. 404-405. O przebiegu kariery Dominika Mikołaja i jego awansach na urzędy podkanclerski w 1681 r. oraz kanclerski w 1690 r., zob. A. Malejka, *Radziwiłłowie a polityka Jana III Sobieskiego w latach 1684–1696*, Axis Media, Katowice 2012, s. 80-92; *idem*, *Z dziejów nominacji kanclerskich na Litwie w dobie Jana III Sobieskiego*, „Czasy Nowożytne", t. 10(11), 2001, s. 107-118.

[3] W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. 2, PWN, Warszawa 1959, tab. 164.

prawie kończąc pisanie, a proszę usilnie, abyś sama się nie turbując, kazała komu do mnie napisać, dając znać o wszystkim[4].

O najwcześniejszych latach życia Lukrecji Katarzyny nie wiemy nic aż do czasu jej zamążpójścia za starostę golubskiego, guzowskiego i grzybowskiego Mikołaja Wiktoryna Grudzińskiego[5]. Małżeństwo to, komentowane już w literaturze historycznej, było częścią strategii politycznej zdobycia przez Radziwiłłów wpływów w Wielkopolsce. Bożena Popiołek wskazała, że inicjatorką mariażu była druga żona D.M. Radziwiłła — Anna Krystyna Lubomirska, która chciała jak najszybciej pozbyć się z domu pasierbicy i dlatego zgodzono się na jej związek z podstarzałym, dwukrotnym już wdowcem, który nie uzyskał w swoim życiu żadnych znaczących nominacji urzędniczych[6]. Kazimierz Sarnecki, stolnik witebski i informator radziwiłłowski z dworu królewskiego, skrupulatnie opisał kolejne etapy ceremonii ślubnej. Podzielone były one na trzy dni. Pierwszego miało miejsce błogosławieństwo udzielone parze w kolegiacie św. Jana, poprzedzone przejazdem karet i kawalkadą, oddaniem wieńca pannie młodej, wygłoszenie mów, kolacją z cukrami oraz zabawą taneczną z udziałem królewicza Jakuba Sobieskiego, jego żony oraz fraucymeru górnego. Następnego dnia odbył się ślub udzielony przez nuncjusza Andreę Santacroce w asystencji pary królewskiej, członków rodziny Radziwiłłów oraz niektórych urzędników państwowych, m.in. kanclerza wielkiego koronnego Jerzego Albrechta Denhoffa i wojewody czernihowskiego Ottona Felkersamba, po czym wygłoszono kolejne oracje i znów biesiadowano, tańczono, a na koniec podziwiano fajerwerki. Despektem stała się nieobecność trzeciego dnia uroczystości pary królewskiej podczas przenosin panny młodej. Sarnecki kąśliwie stwierdził, że:

[4] Aleksander Hilary Połubiński do Anny Marianny Radziwiłłowej, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (dalej AGAD, AR), dz. V, sygn. 12080/II, s. 86-87.

[5] O działalności publicznej (sejmowej) Mikołaja Wiktoryna Grudzińskiego zob. K. Przyboś, *Sejm nadzwyczajny w Warszawie 5 marca — 19 kwietnia 1670 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", t. 130, 2003, s. 108, 112, 116; Z. Hundert, *Działalność publiczna podkomorzego koronnego Kazimierza Ludwika Bielińskiego w świetle jego listów do Jana III z lat 1692–1695*, „Kwartalnik Historyczny", R. 129, 2022, z. 1, s. 161, 163, 174; *idem*, *Oddziaływanie elit państwowych na sejmiki województwa mazowieckiego w dobie panowania Jana III (1674–1696). Próba charakterystyki*, [w:] *Wobec sejmików. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, t. 2, red. M. Kupczewska, K. Łopatecki, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy oraz Polskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 2024, s. 83, 90.

[6] B. Popiołek, *Radziwiłłówny w czasach saskich*, [w:] *Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadectwa historyczne*, red. K. Stępnik, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, s. 347-356.

> Królowa jm. tylko odprowadziła do jmp. młodego [w] pałacu jm. ks. krakowskiego księżniczkę jm. i zaraz powróciła, zostawiwszy prolem suam, do króla jm. [. . .] Jako ze starego przez te dni ustawiczne były driwny, inter alia król jm. w dyskurze swoim mówił, czemu jmp. lwowskiej [tj. Teofili z Gorajskich Fredrowej — J.P.] z aperturami jmp. starosta golubski nie wziął sobie za gospodyni, i to o nim mówią, że miewa wielką chorobę. Potem wypychał do tej łożnicy jmp. Denhoffową wojewodzinę malborską; odpowiedziała, że nierada w takowej bywa, gdzie nic nie zrobi milionami tego, czego się wymówić i pisać nie godzi dla obrazy Boskiej[7].

Zarzut o impotencję okazał się niesłuszny, skoro małżeństwo doczekało się córki Marianny, później zamężnej za regentem koronnym Jakubem Duninem. Można chyba mówić o względnie poprawnych relacjach małżeńskich, nawet jeśli nie posiadamy dowodów na wyrazy miłosnych uniesień zachowanych w korespondencji małżonków.

Nawet jeśli Lukrecja nie kochała swojego męża, to z całą pewnością darzyła go należnym szacunkiem. Świetnym tego dowodem były zabiegi podjęte o nadanie Grudzińskiemu kasztelanii sieradzkiej opróżnionej przez Feliksa Aleksandra Lipskiego lub urzędu wojewody kaliskiego, z uwagi na majątki rodzinne rozlokowane w tym województwie[8]. Wydaje się jednak, że ani potencjalny kandydat, ani promotor jego sukcesu, którym był kanclerz wielki litewski Karol Stanisław Radziwiłł, nie byli zainteresowani tymi nominacjami. Lukrecja Katarzyna w jednym z listów dodawała jeszcze, że: „donoszą przez zazdrosnych ludzi, że przeszkody czynią doznanego honoru nie mogącego zejść do Domu naszego”[9], w czym zapewne upatrywała konkurencji innych zainteresowanych. Domysły te okazały się słuszne, biorąc pod uwagę oddanie kasztelanii sieradzkiej Franciszkowi Bogusławowi Denhoffowi, a województwa kaliskiego, co znamienne — F.A. Lipskiemu[10]. Innym

[7] Kazimierz Sarnecki do Karola Stanisława Radziwiłła, Warszawa, 8 I 1696, [w:] *Pamiętniki z czasów Jana III*, t. II, *Relacje 1691-1696*, wyd. J. Woliński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 2005, s. 485-486. Komentował to także sam ojciec panny młodej, *vide*: Dominik Mikołaj Radziwiłł do N.N., b.m.d., AGAD, AR dz. IV, sygn. 105, k. 39-41v.

[8] Lukrecja Katarzyna z Radziwiłłów Grudzińska do Karola Stanisława Radziwiłła, Piotrków, 22 I 1699, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 4803, s. 4-5; ta do tego, Strzeblew, 18 II 1699, *ibidem*, s. 13; ta do tego, Strzeblew, 25 II 1699, *ibidem*, s. 14; J. Staszewski, *Lipski Feliks Władysław*, [w:] PSB, t. 17, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1972, s. 419-420. Jeszcze w 1703 r. Lukrecja Katarzyna starała się o nadanie mężowi jakiegoś starostwa dzięki wsparciu Karola Stanisława Radziwiłła u króla, zob. L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Warszawa 19 VIII 1703, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 33.

[9] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Strzeblew, 18 II 1699, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 4803, s. 13.

[10] *Urzędnicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, wyd. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, oprac. A. Gąsiorowski, Bibliotek Kórnicka, Kórnik 1993, poz. 1023,

dowodem przywiązania do małżonka było wyprawienie mu pogrzebu w fundowanym przez niego sanktuarium w Miedniewicach, a o fakcie, że nie była to tylko zwyczajowa powinność, świadczy odręczna notatka zredagowana przez starościnę na końcu rachunku:

> Jego Mość Mój z ciężkim żalem umarł w dzień 9 lutego w sobotę na święto o połowie wieczór o dziesiąty. Ciało stało na katafalku w izbie stołowej i świc pięćdziesiąt przy ciele. Książę Mikołaj brat mój przybył z Paryża a powracając trafił na żal a był sam przy zaprowadzeniu ciała, które przy tej asystencyji poddanych złożono. Jam dla żalu nie była i nie widziała. Spała ja mając turbacyją, że w Golubiu kontrybucyje szwedzkie nakazali[11].

Fragment tego osobistego wyznania i swego rodzaju nekrologu jest znamienny. Mowa bowiem o — jak się można tylko domyśleć — wspaniałym pogrzebie i zjeździe rodzinnym, którego wynikiem było odprowadzenie ciała starosty do krypty przez krajczego litewskiego Jana Mikołaja Radziwiłła w zastępstwie pogrążonej w żalu wdowy. Pamiętajmy także, że starościna postanowiła o ponownym zamążpójściu. Fakt, iż zdecydowała się na związek z podczaszym litewskim Fryderykiem Jerzym Denhoffem w czerwcu 1713 r.[12], może wskazywać, że w rozwiązywaniu problemów rodzinnych i majątkowych dawała sobie radę do pewnego czasu, po czym uznała, że niezbędne będzie wsparcie.

W zastępstwie zmarłego w 1697 r. ojca Lukrecji Katarzyny, opiekunem został jej kuzyn Karol Stanisław Radziwiłł z nieświesko-ołyckiej gałęzi rodu. Ze względu na fortunę i pełnione urzędy (od 1698 r. był kanclerzem wielkim litewskim)[13], a przede wszystkim zapis testamentowy D.M. Radziwiłła z 1695 r.[14], stał się protektorem jego potomstwa:

---

s. 143; *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII. Spisy*, red. A. Bieniaszewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław — Warszawa — Kraków 1987, poz. 83, s. 464.

[11] Connotatia Creditu Jaśnie Oświeconej Jej Mości Xiężny Radziwiłł Starościny Golubskiey Debet, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków Teki Arabskie [dalej: ANK, AS TA], sygn. 198/9, s. 9-10.

[12] Okoliczności oraz uzgodnienia posagowo-wienne nie są znane, z powodu braku dokumentacji. Więcej o pochodzeniu Denhoffa zob. H.-J. Bömelburg, *Między Inflantami, Prusami i Rzeczpospolitą. Kariera rodu Denhoffów (1580–1650)*, [w:] *Prusy i Inflanty. Między średniowieczem a nowożytnością. Państwo społeczeństwo — kultura*, red. B. Dybaś, D. Makiłła, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003, s. 125-127.

[13] Szerzej na ten temat zob. T. Zielińska, *Więź rodowa domu radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki"*, „Miscellanea Historico-Archivistica", t. III, 1989, s. 175-191; Z. Anusik, A. Stroynowski, *Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 1989, t. 33, s. 35-43; A. Stroynowski, *Zmiany pozycji ordynatów nieświeskich w XVIII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych", XIX, 2020, 1, s. 103-131.

[14] AGAD, AR, dz. IV, sygn. 196, s. 125-127.

> [. . .] z niskim ukłonem w interesach moich jego się oddaję protekcyjej, gdyż po śp. Ojcu Dobrodzieju moim zostajone wszystkie, nie w kim innym sobie zakładam obronę tylko w osobie W.Ks.Mści, nie za brata go mając, ale za Ojca i Opiekuna i proszę, żebyś mi był na zawsze gdy do niego uciekać się będę we wszystkich interesach, w czym dufam w łasce i afekcie, że nie będzie łaska oddalona[15].

Poza prośbą o awans urzędniczy dla męża Lukrecja Katarzyna zabiegała dla siebie o pomoc w interesach trybunalskich[16]. Równie ważne były dla niej kwestie oddania bratu Michałowi Antoniemu starostwa bobrowskiego, do czego zresztą nie doszło[17] oraz wsparcie konkurów Jana Mikołaja o rękę wojewodzianki łęczyckiej Ludwiki Opalińskiej[18]. Innym działaniem była próba nadania Radziwiłłowi kawalerii orderowej:

> Także mam interes nowy inwencyjej orderu od kanclerza, który czek, aby formę, prawa i reguły opisać i uniwersałów, bo już cale prosiłam na to koszt wystarać i to zechce na pamiątkę mego honoru [. . .] mam już godnych usilne staranie do tego orderu a reguły barzo piękne i ceremonię już zaczęła komponować [. . .] Nie mogę i terminu naznaczenia, tym co mają deklaracyję materiej tego orderu przyjmować z ceremonią w domu moim przy tej intencyjej opisany twoim rozumem"[19].

Zapewne chodziło o jakieś odznaczenie wewnętrzne dla członków domu radziwiłłowskiego i jego adherentów, które nie doczekało się formalnego ustanowienia[20]. Działania podjęte przez Lukrecję Katarzynę świadczą jednak o wprowadzeniu Radziwiłłów na scenę polityczną Wielkopolski (planowane małżeństwo z Opalińską) oraz o kreacji zasług (nadanie/tworzenie kawalerii orderowej). Niemniej ważna była dla Lukrecji Katarzyny pomoc dla braci,

---

[15] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Miedniewice, 4 V 1698, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 1; ta do tego, b.m.d., *ibidem*, s. 97.

[16] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Szymanów, 6 I 1713, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 91.

[17] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Piotrków, 23 I 1699, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 2-3.

[18] A. Rachuba, *Radziwiłł Jan Mikołaj*, [w:] PSB, t. t. XXX, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Ossolineum) — Polska Akademia Nauk, Wrocław — Warszawa 1987, s. 200-201; Jan Mikołaj Radziwiłł do K.S. Radziwiłła, Miedniewice, 6 III 1699, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 191, s. 54-56.

[19] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do J.M. Radziwiłła, Szymanów, 6 XI 1707, ANK, AS TS, sygn. 366/6, s. 13.

[20] Przypomnijmy, że w czasie pobytu w Wersalu Jan Mikołaj Radziwiłł odmówił prośbom Ludwika XIV przyjęcia orderu św. Ducha oraz orderu św. Łazarza. Dopiero w 1715 r. podczas pompatycznej uroczystości na Marymoncie August II udekorował go Orderem Orła Białego. Niechęć Radziwiłła wobec przyjęcia kawalerii wynikała z jego przekonania o równości szlacheckiej, zob. A. Rachuba, *Radziwiłł Jan Mikołaj*..., s. 201.

którzy ostatnią wolą ojca zostali zobowiązani do spłaty jego długów opiewających na około milion złotych polskich[21]. Korespondentka nie zapominała nigdy o zwyczajowych pozdrowieniach, życzeniach świątecznych, wyrazach żalu z powodu braku osobistego spotkania lub gratulacjach z okazji ważnych dla Radziwiłła wydarzeń rodzinnych, np. narodzin jego córki Teofili[22]. Winszowania mogłyby się wydawać tylko zwyczajnymi klientalnymi zwrotami inicjującymi właściwą prośbę. Tymczasem starościna pozwalała sobie na bardzo osobiste zwierzenia[23]. Kanclerz wielki litewski zdaje się rzadko odwzajemniał to przywiązanie. Jego wizyty w Miedniewicach w czerwcu 1698 r. oraz w Szymanowie wraz z królem Augustem II w sierpniu 1699 r. stanowiły epizody, biorąc pod uwagę częstotliwość jego pobytów w Warszawie, dla załatwienia spraw publicznych[24]. Trzeba także dodać, że rezydencje Grudzińskich służyły raczej za stacje na drodze kanclerza, podróżującego do Łowicza i Skierniewic dla spotkań z kardynałem Michałem Stefanem Radziejowskim.

Starościna była nie tylko interesariuszką, ale pełniła równie dobrze rolę politycznej pośredniczki, przekazując Karolowi Stanisławowi uniwersały od króla Stanisława na obrady rady stanu, która obradowała w Lessing od 14 do 16 listopada 1707 r.[25] i mediując w kwestii ugody z Sapiehami[26].

Intensywne kontakty rodzinne Lukrecji Katarzyny łączyły ją także z oboma braćmi, którzy przynajmniej w pierwszych latach jej małżeństwa z M.W. Grudzińskim, często ją odwiedzali. Jan Mikołaj, powracający ze swoich nauk w Pradze, zdecydował się osiąść wpierw w Miedniewicach, a potem na zamku w Besiekierach w województwie łęczyckim, aby utrzymać kontakt z rezydującym w Warszawie K.S. Radziwiłłem. Młodemu staroście lidzkiemu

[21] Regestr spraw, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 196, s. 135-136; L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Miedniewice, 19 II 1699, AGAG, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 12.

[22] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Miedniewice, 8 III 1699, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 191, s. 57-58; L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Miedniewice, 8 II 1699, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 6-9; ta do tego, Szymanów, 7 VI 1709, *ibidem*, s. 70-72.

[23] Więcej na ten temat, zob. W. Kowalski, *Gratulanci i winszownicy. Zarys komunikacyjnej historii winszowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010; S. Achremczyk, *Staropolskie życzenia*, [w:] *Między barokiem a oświeceniem. Obyczaje czasów saskich*, red. K. Stasiewicz, S. Achremczyk, Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2000, s. 61-65.

[24] Diariusz czynności Karola Stanisława Radziwiłła (1669–1719) kanclerza wielkiego litewskiego, AGAD, AR, dz. VI, sygn. II-79, k. 29r., 54r.

[25] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Szymanów, 19 VI 1707, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 45-47; Samuel Kazimierz Szwykowski do K.S. Radziwiłła, a Meisen, 19 VIII 1707, [w:] *Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706–1709)*, t. 1: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706–1709*, red. J. Dygdała, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2018, s. 111.

[26] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Miedniewice, 4 IV 1702, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 22.

zależało na utrzymaniu poufnych kontaktów z możnym kuzynem[27]. Innym razem Lukrecja Katarzyna napominała brata, by zdawał jej szersze relacje ze swojej podróży europejskiej, którą przedsięwziął w 1707 r., aby nie czuła zatroskania, co świadczy o jej siostrzeńskim przywiązaniu[28]. Podobną troskę wyrażał zresztą brat, który „zmortyfikowany" domagał się wiadomości od siostry. Wydaje się jednak, że jego podejście było bardziej pragmatyczne, bowiem zaraz po tych słowach prosił o nadesłanie wieści sejmowych, sporządzenia regestru stanu ekonomicznego jego dóbr oraz przysłanie pieniędzy na zaspokojenie wydatków podczas pobytu w Paryżu[29]. Kolejna zachowana wzmianka dotyczy przybycia krajczego litewskiego M.A. Radziwiłła w 1710 r. z wizytą do siostry do Szymanowa[30].

Poza braćmi wspomnieć należy o siostrze Adelajdzie Cecylii i zaangażowaniu Lukrecji Katarzyny w jej zamążpójście za starostę sochaczewskiego Wojciecha Dąmbskiego w latach 1700-1706. Okolicznościom, jakie towarzyszyły małżeńskim targom, zostanie poświęcone odrębne studium, jednak w tym miejscu należy odnotować, że starościna golubska odegrała bardzo aktywną rolę w uzgodnieniach matrymonialnych. Na samym początku badała intencje zalotnika, pozycję majątkową jego samego oraz członków rodziny Dąmbskich. Poza tym pośredniczyła w korespondencji pomiędzy Wojciechem i jego ojcem Zygmuntem Dąmbskim, wojewodą brzeskokujawskim, a K.S. Radziwiłłem i swoim bratem J.M. Radziwiłłem, sondując ich stanowisko i oczekując zgody na związek[31]. W roli swatki Lukrecja Katarzyna wystąpiła ponownie oczekując zgody K.S. Radziwiłła na małżeństwo córki Marianny z proszącym o jej rękę Jakubem Duninem, wskazując na jego wspaniałe wykształcenie i dworskie maniery, awans urzędniczy, w końcu dobre kontakty z dworem królewskim, co mogłoby przysłużyć się całej rodzinie[32].

---

[27] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Miedniewice, 11 I 1699, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 10-11; ta do tego, 19 III 1699, *ibidem*, s. 12; Jan Mikołaj Radziwiłł do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, dz. IV, sygn. 191, s. 54-56.

[28] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Szymanów, 9 XI 1707, ANK, AS TA, sygn. 198/9, s. 11.

[29] J.M. Radziwiłł do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, Paryż, b.d., ANK, AS TA, sygn. 366/6, s. 65-68.

[30] Michał Antoni Radziwiłł do K.S. Radziwiłła, Szymanów, 26 V 1710, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 375, s. 37-39.

[31] Na ten temat, zob. K. Piwarski, *Dąmbski Zygmunt*, [w:] PSB, t. 5, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1939–1946, s. 39; J. Dumanowski, *Hrabiowie na Lubrańcu. Dzieje fortuny magnackiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 88; B. Popiołek, *Kobiecy świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów magnackich*, wyd. I, *Wydawnictwo* Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2003, s. 213.

[32] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Szymanów, 3 VII 1709, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 73; ta do tego, Golub, 29 XII 1711, *ibidem*, s. 85-87; ta do tego, b.m.d., s.

Sądzić można, że o ile relacje familijne dalekie były od klasycznego układu klientalnego, w istocie nosiły znamiona świadczące o wzajemnej pomocy, potrzebie odnalezienia wspólnych interesów politycznych, w tym także konieczności osiągnięcia awansu, zdobycia łask królewskich i formacji więzi politycznej na drodze do budowy stronnictwa. Świadczył o tym kontakt z dalekim krewnym, z bocznej linii rodu Połubińskich — Janem, podkomorzym litewskim, synem Krzysztofa i Zofii Bokszanki, który obiecywał pośredniczyć w wymianie jej korespondencji z oboźnym litewskim Janem Kazimierzem Wołłowiczem. Lukrecja Katarzyna Grudzińska dążyła bowiem do wyprowadzenia wojsk ze swoich dóbr[33]. Z całą zatem pewnością można uważać L.K. z Radziwiłłów Grudzińską za brokerkę, czyli pośredniczkę, mająca zdolności mediacyjne w kreowaniu sieci zależności[34]. Sąd ten uwiarygadniają listy kasztelana wileńskiego Janusza Antoniego Wiśniowieckiego oraz hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego, którzy prosili, aby starościna golubska zarekomendowała ich przed K.S. Radziwiłłem[35]. Nie bez znaczenia była także jej dobra relacja z pułkownikiem wojsk moskiewskich Aleksandrem Iwanowiczem Wołkońskim, który nazwał starościnę „przyjaciółką" i komplementował jej koligacje rodzinne:

> [. . .] chwalebne imię J.O.W.Ks.Mści Pani, gdyż z tak wielkiej i prześwietnej Familii Radziwiłłów, tak i do samego skutku z większą chwałą oraz i sławą kwitnącą będzie imię J.O.W.Ks.Ichmść, które i ja sam osobą moją ogłaszać obliguję się[36].

92-93; L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do Jana Dunina, Szymanów, 28 X 1710, ANK, AS TA, sygn. 354/5, s. 1; W. Konopczyński, *Dunin Jakub*, [w:] PSB, t. V, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1939–1946, s. 474-475; A. Jakuboszczak, *Sarmacka dama, Barbara Sanguszkowa (1718-1791) i jej salon towarzyski*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008, s. 22-23.

[33] Jan Połubiński do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, ANK, AS TA, sygn. 321/5, s. 1.

[34] Tym zagadnieniom poświęcone są osobne studia m.in. A. Mączak, *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*, Fundacja Na Rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 2003; B. Popiołek, *Dobrodziejki i klienci. Specyfika patronatu kobiecego i relacji klientalnych w czasach saskich*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020, s. 9-35; K. Kuras, *Partie i fakcje w schyłkowym okresie rządów Augusta III*, „Przegląd Nauk Historycznych", t. 12, 2013, nr 1, s. 1-21; L. Sandoval, *Constructing Identity. Image-Making and Female Patronage in Early Modern Europe*, Temple University Libraries, Chicago 2011; S. Kettering, *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*, Oxford University Press, Oxford 1986; *eadem*, *Brokerage at the Court of Louis XIV*, „Historical Journal", t. 36, 1993, nr 1, s. 69-87.

[35] Janusz Antoni Wiśniowiecki do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, Warszawa, 2 IX 1703, ANK, AS TA, sygn. 320/4, s. 1; Adam Mikołaj Sieniawski do tejże, w obozie pod Tarnogórą, 2 XI 1712, ANK, AS TA, sygn. 341/2, s. 1.

[36] Aleksander Iwanowicz Wołkoński do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, b.m, 10 IX 1707, ANK, AS TA, sygn. 366/6, s. 43.

Oznacza to, że starościna, niezależnie od jej zamążpójścia za Grudzińskiego, cały czas była honorowana tytułem książęcym i uważana za pośrednika w pozyskaniu poparcia politycznego rodziny.

Sprawy majątkowe i problemy administracyjne

Wraz z zamążpójściem Lukrecja Katarzyna z Radziwiłłów otrzymała posag w sumie 105 000 złp[37] i wspaniałą wyprawę obejmującą klejnoty, przedmioty srebrne, szaty, sprzęty codziennego użytku oraz przedmioty luksusowe[38]. Ofiarowana przez rodziców suma została zabezpieczona wianem na dobrach Szymanów, Topolowa i Nowa Wieś w ziemi sochaczewskiej województwa rawskiego, Lutomiersk w województwie sieradzkim oraz sumą 100 000 złp i 600 tymfów[39]. Po zrzeczeniu się przez Lukrecję Katarzynę praw do dóbr ojczystych i macierzystych, tj. abrenuncjacji i uregulowaniu przez D.M. Radziwiłła wypłaty posagu, mąż zapisał swojej żonie prawo łączności na starostwach golubskim, guzowskim i grzybowskim[40]. Przed przyjrzeniem się trudnościom w zakresie administracji majątkami ziemskimi i wynikającymi z nich sporami sądowymi warto rozeznać stan dochodów i nakreślić ogólną gospodarkę finansami prowadzoną przez małżeństwo Grudzińskich, a od 1704 r. już wyłącznie przez Lukrecję Katarzynę.

We wszystkich decyzjach względem fortuny ziemskiej, podobnie jak w sprawach politycznych, Lukrecja Katarzyna obiecywała stosować się do rady i zaleceń K.S. Radziwiłła[41]. Próbując szacować dochód osiągany z dóbr, napotykamy trudności wynikające z fragmentaryczności zachowanych źródeł. Percepty pochodziły głównie z czynszów, sprzedaży płodów rolnych, piwa oraz jarmarków lutomierskich[42]. Tym z samym z włości strzeblewskiej w 1699 r. zyskano sumę 610 złp[43]. Jest to jednak pojedyncza wzmianka, nie-

[37] AGAD, AR, dz. XI, sygn. 200, s. 5-8 (roboracja kontraktu), s. 20-23, 47-50 (zeznanie i kwitacja z odbioru posagu), s. 51-63 (kwitacje ze spłaty rat posagu 1696-1700).

[38] Regestr kleynotów, srebra, szat namiotów, korun, chust, chustek, wozów, księgów, które się wyprawują dać Jaśnie Wielmożnemu JMści Panu Staroście Golubskiemu Małżonkowi od Jaśnie Oświeconej Xiężniczki JMści Radziwiłłówny Kanclerzanki W.X.Lit. Córki mojey, AGAD, AR, dz. XI, sygn. 200, s. 30-36, 38-46. Szerzej zob.

[39] AGAD, AR, dz. XI, sygn. 200, s. 1-4 (zapis wiana), s. 17-19 (zapis Lutomierska wraz z sumą 35 000 złp).

[40] *Ibidem*, s. 9-12 (akt abrenuncjacji), s. 51-54 (zapis prawa łączności na starostwach golubskim, guzowskim i grzybowskim). ANK, AS TA, sygn. 532/20, s. 1-4.

[41] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Warszawa, 19 VIII 1703, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 34-35.

[42] Terminaty jarmarków dla Xiężney JMści Podczaszyny Denhoffowej, ANK, AS TA, sygn. 290/5, s. 5.

[43] Inwentarz klucza Strzeblewskiego in fundo spisany y oddany JMP Brzozowskiemu

uwzględniająca reszty majątków. Dokładniejsze dane pochodzą z kolejnych lat pierwszej dekady XVIII w. Wówczas sprzedaż piwa z browarów oryszewskiego, żukowskiego, topolowskiego i szymanowskiego wraz z czynszami przyniosła dochód 10 735, 25 złp.[44] W kolejnych latach intraty wynosiły kolejno: 1705 — 102 421 złp; 1706 — 48 992; 1707 — 80 090, 1711 — 43 953 i 1712 — 14 268,28 złp[45]. Wszystkie te zmiany wysokości przychodów wynikały z wydarzeń wojennych, której miejscem były tereny państwa polsko-litewskiego. Skutkiem walk pomiędzy oddziałami saskimi i moskiewskimi przeciwko oddziałom szwedzkim Karola XII były zniszczenia gospodarskie w zasiewach i inwentarzu żywym, wyjaławianie pól, rekwizycje i kontrybucje narzucane przez zwalczające się siły, swawole żołnierskie, w końcu epidemie, które dziesiątkowały majątki. Inną przyczyną fluktuacji intraty było czasowe administrowanie majątkiem dawidgródeckim w imieniu brata Jana Mikołaja, skąd także mogła pobierać pewne dochody[46].

Grudzińska miała na uwadze powagę okoliczności, pisząc, iż: „czas teraźniejszych niepokojów największym jest moim awantażem do utrzymania fortuny”[47]. Poza typowymi działaniami polegającymi na odbieraniu raportów od administratorów oraz ekonomów o wielkości zasiewów, czy słaniu ordynansów z nakazami wypłat[48], Lukrecja uciekała się do próśb o zmniejszenie podatków oraz libertacje, tj. uwolnienie dóbr ze stacjonowania w nich oddziałów wojskowych. W kwestii podatków Lukrecja Katarzyna narzekała, iż:

> [. . .] nie dawszy czasowi większy egzekucyjej, muszę z niewoli pełnić a niepodobna tu co miesiąc, już przez dziewięć miesięcy płacić musimy prowenty pieniędzmi uzgodnionymi bo i sama z grosza żyję i u ludzi chleba nie masz [. . .] Zaraz rozpościeram egzekucyję, która przy mnie z większym respektem zatrzymuje a tymczasem powoli staram się ugadzać, ale i tak podobno już utrzymać będzie trudno obiecują na wszystko i na september nowe wydać ordynanse [...] na koniec utrzymać się podobno nie zdołam[49].

Podstarościemu Strzebelwskiemu die 18 Februarii 1699, ANK, Archiwum Sanguszków — Rękopisy [dalej: AS — Rękopisy], sygn. 236, s. 18-20.

[44] Percepta za piwa rozchodne a die 3 Januarii anni 1703 z karczm beczek, *ibidem*, s. 36.

[45] ANK, AS — Rękopisy, sygn. 364, s. 1-140; Percepta Roczna Potoczna poczynająca się a die 1 Julii ani 1712, ANK, AS — Rękopisy, sygn. 397, s. 27-30.

[46] Andrzej Chojecki do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, b.m.d., ANK, AS TA, sygn. 102/5, s. 91.

[47] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Warszawa, 19 VI 1708, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 55-59; ta do tego, Golub, 29 VI 1708, *ibidem*, s. 58.

[48] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do N.N., b.m., 20 XII 1701, ANK, AS TA, sygn. 102/5, s. 1; M.F. Wróblewski do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, Polanowo, 6 IV 1702, ANK, AS TA, sygn. 366/7, s. 1-3; ANK, AS TA, sygn. 532/15, s. 7,

[49] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Golub, 24 VII 1708, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 65-67.

W kolejnych latach o podobną pomoc prosiła Jakuba Dunina — o rozmowę z podskarbim koronnym, z apelem, aby tamten upomniał poborców podatkowych, iżby nie wybierali podatków czopowego i szelężnego, z powodu epidemii grasującej w jej dobrach oraz pauperyzacji poddanych[50]. Faktycznie z raportów Wróblewskiego, administratora dóbr w województwie łęczyckim, wynikało, iż chłopi udręczeni szwedzkimi kontrybucjami skłonni byli do buntu, co znajduje potwierdzenie w zestawieniu wypłat dla obcych wojsk — szwedzkich, kozackich i moskiewskich za 1704 r., ale i oddziałów opłacanych dla ochrony dóbr starościny[51]. W sumie zatem wydatkowano 1100 talarów, 55 złotych oraz 70 tymfów[52]. Poza wsparciem K.S. Radziwiłła oraz J. Dunina starościna golubska korzystała także z przychylności Andrzeja Dąmbskiego, kasztelana brzeskokujawskiego, który uwolnił od opłat celnych towary transportowane spławem do Szymanowa[53]. Informacja ta pozwala snuć przypuszczenie, że związek Radziwiłłów z Dąmbskimi zaowocował wzajemną pomocą i osiąganiem intratnych korzyści w wymiarze gospodarczym, nawet od dalszych kuzynów marszałka nadwornego koronnego i starosty sochaczewskiego Wojciecha, męża Adelajdy z Radziwiłłów.

Lukrecja Katarzyna dążyła do uwolnienia majątków z obowiązku stacjonowania w nich oddziałów wojskowych i pobierania przez dowódców kontrybucji. Od samego początku wojny ze Szwedami myśl o wejściu wojsk nieprzyjacielskich napawała starościnę golubską głębokim niepokojem[54]. Jej najgorsze przypuszczenia, wobec rozlokowania oddziałów na leże w starostwie golubskim oraz dobrach w województwach rawskim i kaliskim, ziściły się. Starościna golubska prosiła zatem K.S. Radziwiłła, aby doprowadził do ich usunięcia:

> [. . .] teraz i świeżą lokacyją ludzi JKMści, które mi przeładowały dobra, ale jeszcze nienaznaczone porcyje przyczynione ich więcej najdzie i za november zaraz kilka tysięcy tymfów pieniędzmi wypłacać sobie każą[55].

[50] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do Jakuba Dunina, Szymanów, 6 X 1710, ANK, AS TA, sygn. 290/5, s. 1-4.

[51] M.F. Wróblewski do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, Polanowo, 14 III 17[?.?], ANK, AS TA, sygn. 366/7, s. 5-7. Więcej o postawie urzędników, administratorów oraz warstwy poddańczej w czasie III. wojny północnej, zob. D. Bąkowski-Kois, *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej. Studium z historii mentalności 1704–1726*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagiellonica", Kraków 2005.

[52] ANK, AS TA, sygn. 198/9, s. 9-10.

[53] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska Denhoffowa do N.N., Warszawa, 19 VI 1714, AGAD, AR, dz. V, sygn. 2979, s. 1-2.

[54] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Szymanów, 9 I 1703, AGAD, AR, dz. V, sygn. 4803, s. 28-29; ta do tego, Golub, 9 VIII 1708, *ibidem*, s. 68-69.

[55] L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do K.S. Radziwiłła, Szymanów, 23 XII 1710, AGAD, AR,

Nieustępliwość pani na Szymanowie i Golubiu dała o sobie znać w korespondencyjnym kontakcie z dowódcami wojsk, w tym podkomorzym chełmińskim Jakubem Zygmuntem Rybińskim, komenderującym dywizjami saskimi w Prusach, który zapewniał, że zgodnie z prośbami Lukrecji Katarzyny zakazał oddziałom wojskowym pustoszenia jej dóbr w starostwie guzowskim[56]. Przeprosiny Rybińskiego wskazują, że starościna musiała kilkakrotnie wcześniej napominać dowódcę. Niezależnie bowiem od napomnień komendantów chorągwie same zajmowały dobra i wybierały z nich naturalia. Wpływ zarządców dóbr z ramienia starościny na stawianie ograniczeń wojskowym był także niewielki, na co wskazuje tłumaczenie Bazylego Daszkiewicza, którego zakaz został zignorowany przez oficerów[57]. Obietnicę powstrzymania swawolnych wojsk moskiewskich, których Grudzińska obawiała się jeszcze bardziej niż Szwedów, z powodu wcześniejszego zniszczenia zabudowań gospodarczych w Szymanowie, złożył chorąży nadworny koronny Adam Śmigielski[58]. Z wielką kurtuazją postępował natomiast dowódca wojsk szwedzkich Jonasz Wetterström, który nie tylko zadeklarował ukaranie niepokornych żołdaków, ale odesłał Grudzińskiej kilka zajęcy i jarząbki, jako forma przeprosin[59]. Nie tylko kontakt korespondencyjny przyczyniał się do złagodzenia ucisku ze strony oddziałów wojskowych. Lukrecja Katarzyna osobiście, tuż po pogrzebie męża, wybrała się w podróż do Rawy, aby spotkać się z królem szwedzkim i prosić go o libertacje[60].

Wzrastające potrzeby, wydatki na włościan, produkty konsumpcyjne i luksusowe, spłata długów pierwszego męża oraz wypłata kontrybucji woj-

dz. V, sygn. 4803, s. 80-81; ta do tego, b.m.d., *ibidem*, s. 94-96. Podobną suplikę starościna golubska przesłała Jakubowi Duninowi, aby postarał się wyprowadzić wojska saskie z majątku szymanowskiego, zob. L.K. z Radziwiłłów Grudzińska do J. Dunina, Szymanów, 6 X 1710, ANK, AS TA, sygn. 290/5, s. 2-3.

[56] Jakub Zygmunt Rybiński do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, Kraków, 16 VII 1706, ANK, AS TA, sygn. 102/5, s. 2-3. W uwolnieniu od należności i kontrybucji pomagał także Lukrecji Katarzynie hetman polny koronny w latach 1702-1706, a później hetman wielki koronny Adam Mikołaj Sieniawski, zob. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. 5827, k. 127-168. Szerzej zob. U. Kicińska, *Political activity of widows as an example of shaping cliental dependencies in the second half of the seventeenth and eighteenth centuries*, „Theatrum Historiae", vol. 24, 2019, s. 50-51.

[57] Bazyli Daszkiewicz do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, b.m., 2 VII 1709, ANK, AS TA, sygn. 366/6, s. 79.

[58] Adam Śmigielski do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, Piotrków, 6 IV 1706, ANK, AS TA, sygn. 366/6, s. 23-24. ANK, AS TA, sygn. 108/15, 1-46; ANK, AS TA, sygn. 532/21, s. 1-4; ANK, AS TA, sygn. 532/23, s. 1-2.

[59] Jonasz Wetterström do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, b.m.d., *ibidem*, s. 19-20

[60] ANK, AS TA, sygn. 198/9, s. 10.

skom zajmowały ważną część w wydatkach kasy[61]. Przedmioty wartościowe wymagają szczególnego potraktowania, w tym osobnego podejścia metodologicznego i przebadania w kontekście kultury materialnej oraz ich znaczenia symbolicznego[62]. Warto jednak zadać pytanie, skąd magnatka, biorąc pod uwagę jej rozliczne trudności, pozyskiwała fundusze na spłaty. Kwerenda archiwalna wykazała, że Lukrecja Katarzyna bardzo często sięgała po zastaw swoich najcenniejszych rzeczy u jubilerów i handlarzy związanych z Warszawą, Gdańskiem i Królewcem oraz sprzedaż m.in. koni z cugów swojego zmarłego męża[63]. Jak zauważyła B. Popiołek proceder zastawiania kosztowności w celu szybkiego pozyskania gotówki był zjawiskiem nagminnym, a powierzone przedmioty spoczywały u wierzycieli latami[64]. Podobne kontrakty zawierała Lukrecja Katarzyna za pośrednictwem swoich plenipotentów Jana Koca i Rudnickiego z kupcami: królewieckim Pierre'em Pelletem, warszawskim kupcem i jubilerem Janem Loupia, a także ławnikiem gdańskim Janem Ernestem Schmidtem w latach 1704-1711[65]. Wśród wartościowych przedmiotów znalazły się trzy sznury pereł, trzy diamentowe krzyżyki, zausznice, dwa kanaki szmaragdowe, 117 sztuk różnej wielkości „sadzone diamentami", bransolety, srebrne ratasze, szczerozłote konewki, czary, srebrne tace augusburskie, kałamarze, miednice, lichtarze, puzdra, talerze i srebrne trzonki do sztućców[66]. Część z nich starościna z całą pewnością wykupiła, m.in. ratasze

[61] Connotatia Creditu Jaśnie Oświeconey JMści Xiężny Radziwiłł Starościny Golubskiej Debet, ANK, AS TA, sygn. 198/9, s. 3-12; Anno 1702 die 30 Decembris expensa; Expensa Warszawska, ANK, AS — Rękopisy, sygn. 236; Konnotacyja na załogi utrzymująca Majętności Poddanych Polanowskich tyle przez lat trzy tu się rachuie, ANK, AS — Rękopisy, sygn. 278A, s. 1-6; ANK, AS — Rękopisy, sygn. 364; Ekspensa dalsze różne 1713, ANK, AS — Rękopisy, sygn. 397, s. 1-23, 33.

[62] B. Popiołek, *Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania. Kobiecy świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2024; *Rzecz niepospolita Przedmiot jako symbol statusu władzy i funkcji*, red. E. Włókiewicz, M. Saczyńska-Vercamer, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2023; U. Kicińska, *Splendory domowe w staropolskich inwentarzach ruchomości* „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 65, 2017, nr 4, s. 461-470.

[63] ANK, AS TA, sygn. 532/15, s. 5.

[64] B. Popiołek, *Z poczucia*..., s. 86. Por. J. Dumanowski, *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2006, s. 210-230.

[65] J.J. Loupia do L.K. z Radziwiłłów Grudzińskiej, a Bruxelles, ANK, AS TA, sygn. 366/6, s. 71-72; Carl Friedrich Collenis do tej, Gdańsk, 2 V 1716, *ibidem*, s. 75-76; Rudnicki do tej, Warszawa, 3 X 1715, ANK, AS — Rękopisy, sygn. 355, s. 15-16; B. Popiołek, *Z poczucia*..., s. 86-88.

[66] Rzeczy srebrne i złote, drogie kamienie i różne kosztowności Lukrecji Radziwiłłowej będące w zastawach, ANK, AS — Rękopisy, sygn. 355, s. 1-2, 21, 23-25, 35, 39. Według dokumentu „Connotatia zastawu Jaśnie Oświeconey Xiężny JMści Starościny w dany 30 Iulii w Roku 1712", zastaw złota, sreber oraz kosztowności miał przynieść jej 10 095,19 tymfów.

oraz sztuki diamentowe[67]. Raz natomiast przyznała się, że nie mogła wykupić zastawu z powodu zmniejszenia dochodów w następstwie epidemii oraz zastoju w handlu[68]. Zwróćmy jednak uwagę, że otaksowane i zastawione przedmioty były wykupywane, by następnie je zastawić, celem otrzymania gotówki na niezbędne i terminowe spłaty.

Zakończenie

Śmierć Lukrecji Katarzyny z Radziwiłłów Grudzińskiej 2v. Denhoffowej nastąpiła trzy lata od jej drugiego zamążpójścia. Fryderyk Jerzy Denhoff przyznawał w pełnym żałości liście, że:

> Niejeden sobie tego nie życzył, abym kiedykolwiek tristem w Dom W.Ks. Mści introduare mintium miał, kiedy zaś invida fatorum series do tej przywiodła nieszczęśliwości [. . .] a szukając żałości memu sercu, narzekać muszę na zawistne Parki, że mi też dożywotnio przez wydarcie życia rozstać się każą z tym przyjacielem, czym żałobnym kirem nakrywam serce[69].

Zdania te brzmią jak stylizowana fraza, typowa dla nekrologu. W przypadku Lukrecji Katarzyny nabierają jednak dodatkowego znaczenia, bowiem zmarła wyróżniła się szczególnymi zdolnościami organizacyjnymi. Przypomnijmy, że była pozbawiona rodzicielskiej czułości i zmuszona do małżeństwa z człowiekiem nieco już podstarzałym, który małżeństwo, podobnie jak dwa wcześniejsze, traktował jako źródło dochodu i potencjalnych możliwości spłat swoich długów. Starościna golubska samodzielnie zarządzała majątkami i z wielkimi wyczuciem rozpoznawała sympatie polityczne, co świadczy o jej obeznaniu ze sprawami publicznymi. Wykazała w tym zakresie bardzo duże umiejętności jako nie tylko pośredniczka interesów swojego opiekuna i protektora Karola Stanisława Radziwiłła. Lukrecja Katarzyna przyspieszyła swoimi działaniami kariery braci i pomogła im osiągnąć awanse oraz dworskie honory, a ponadto poszerzyła krąg radziwiłłowskiego, stronnictwa przymuszając do zamążpójścia siostrę Adelajdę Cecylię za Wojciecha Dąmbskiego. Dzięki temu małżeństwu, jak i ożenkowi J.M. Radziwiłła z córką Jana Jerzego Przebendowskiego książęca familia zdobyła wpływy polityczne na terenie Kujaw i Prus Królew-

[67] ANK, AS TA, sygn. 109/22, s. 1, 5-6.

[68] B. Popiołek, *Z poczucia*..., s. 88.

[69] Fryderyk Jerzy Denhoff do K.S. Radziwiłła, Warszawa 22 VIII 1716, AGAD, AR, dz. V, sygn. 2954, s. 1-2. Por. M.A. Radziwiłł do K.S. Radziwiłła, w pałacu dziewiałtowskim, 20 IX 1716, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 376, s. 13; Diariusz czynności..., AGAD, AR, dz. IV, sygn. II-79, k. 126v. Powodem śmierci starościny golubskiej była żółtaczka, zob. J. Rafałowiczówna, *A z Warszawy nowiny te. Listy do Elżbiety Sieniawskiej z lat 1710-1720*, wyd. B. Popiołek, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000, s. 132, 134.

skich[70]. Grudzińska, a potem podczaszyna litewska Denhoffowa potrafiła także należycie zadbać o osobisty prestiż. Podkreślała to, tytułując się w korespondencji stale „księżną", choć połączyła się węzłem małżeńskim z o wiele mniej zamożnymi i wpływowi partnerami, jak i dbając o splendor swoich rezydencji w Szymanowie, Golubiu i Miedniewicach.

Conflict of interest statement: The Author declares that there was no conflict of interest in this study.
Author's contribution: The Author is solely responsible for the conceptualization and preparation of the article.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:
Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dz. IV, sygn. 105, 191, 196, 375, 376, 702, 4803; dz. V, sygn. 2954, 2979, 3370, 12080/II; dz. VI, sygn. II-79; dz. XI, sygn. 200.
Archiwum Narodowe w Krakowie:
Archiwum Sanguszków Teki Arabskie, sygn. 102/5, 109/22, 198/9, 290/5, 321/5, 341/2, 354/5, 366/6, 366/7, 532/15.
ANK, Archiwum Sanguszków — Rękopisy, sygn. 236, 278A, 355, 364, 397.
Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. 5827

Edycje źródłowe

Pamiętniki z czasów Jana III, t. II, *Relacje 1691–1696*, wyd. J. Woliński, Wrocław 2005.
Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706–1709), t. 1: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706-1709*, wyd. J. Dygdała.
Rafałowiczówna J., *A z Warszawy nowiny te. Listy do Elżbiety Sieniawskiej z lat 1710–1720*, wyd. B. Popiołek, Kraków 2000.

Literatura przedmiotu

Achremczyk S., *Staropolskie życzenia*, [w:] *Między barokiem a oświeceniem. Obyczaje czasów saskich*, red. K. Stasiewicz, S. Achremczyk, Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2000, s. 61-65.

[70] Por. A. Perłakowski, *W kręgu skłóconej rodziny. Uwagi o małżeństwie Doroty Henrietty z Przebendowskich Radziwiłłowej z Janem Mikołajem Radziwiłłem*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji, Wrocław 23–24 października 2004 r.*, red. B. Rok i F. Wolański, Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 195-205.

Anusik Z., Stroynowski A., *Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 1989, t. 33, s. 35-43.

Bąkowski-Kois D., *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej. Studium z historii mentalności 1704–1726*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagiellonica", Kraków 2005.

Bogucka M., *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 1998.

Bömelburg H.-J., *Między Inflantami, Prusami i Rzeczpospolitą. Kariera rodu Denhoffów (1580–1650)*, [w:] *Prusy i Inflanty. Między średniowieczem a nowożytnością. Państwo społeczeństwo — kultura*, red. B. Dybaś, D. Makiłła, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003, s. 125-139.

Dumanowski J., *Hrabiowie na Lubrańcu. Dzieje fortuny magnackiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.

Dumanowski J., *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

Dworzaczek W., *Genealogia*, t. 2, PWN, Warszawa 1959.

Hundert Z., *Działalność publiczna podkomorzego koronnego Kazimierza Ludwika Bielińskiego w świetle jego listów do Jana III z lat 1692–1695*, „Kwartalnik Historyczny", R. 129, 2022, z. 1, s. 141-179.

Hundert Z., *Oddziaływanie elit państwowych na sejmiki województwa mazowieckiego w dobie panowania Jana III (1674–1696). Próba charakterystyki*, [w:] *Wobec sejmików. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, t. 2, red. M. Kupczewska, K. Łopatecki, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy oraz Polskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 2024, s. 77-114.

Jakuboszczak A., *Sarmacka dama, Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008.

Kettering S., *Brokerage at the Court of Louis XIV*, „Historical Journal", t. 36, 1993, nr 1, s. 69-87.

Kettering S., *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*, Oxford University Press, Oxford 1986.

Kicińska U., *Political activity of widows as an example of shaping cliental dependencies in the second half of the seventeenth and eighteenth centuries*, „Theatrum Historiae", vol. 24, 2019, s. 41-53.

Kicińska U., Splendory domowe w staropolskich inwentarzach ruchomości „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 65, 2017, nr 4, s. 461-470.

Kicińska U., *W tym osieroconym stanie. Pozycja wdowy w społeczeństwie szlacheckim w Rzeczypsopolitej (od schyłku XVII do połowy XVIII wieku)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2020.

Kobieta epok dawnych w literaturze, kulturze i społeczeństwie, red. I. Maciejewska, K. Stasiewicz, Wydawnictwo LITTERA, Olsztyn 2008.

Konopczyński W., *Dunin Jakub*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. V, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1939–1946, s. 474-475.

Kowalski W., *Gratulanci i winszownicy. Zarys komunikacyjnej historii winszowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.

Kuchta J., *Pozycja majątkowa wdów z rodów szlacheckich w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, red. C. Kuklo, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2008, s. 261-269.

Kuras K., *Partie i fakcje w schyłkowym okresie rządów Augusta III*, „Przegląd Nauk Historycznych", t. 12, 2013, nr 1, s. 1-21.

Majewski A.A., *Aleksander Hilary Połubiński (1626–1679). Marszałek wielki litewski, działalność polityczna i wojskowa*, Wydawnictwo Neriton / Instytut Historyczny UW, Warszawa 2017.

Malejka A., *Radziwiłłowie a polityka Jana III Sobieskiego w latach 1684–1696*, Axis Media, Katowice 2012.

Malejka A., *Z dziejów nominacji kanclerskich na Litwie w dobie Jana III Sobieskiego*, „Czasy Nowożytne", t. 10(11), 2001, s. 107-118.

Mączak A., *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*, Fundacja Na Rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 2003.

Partnerka — Matka — Opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku, red. K. Jakubiak, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2000.

Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce — w średniowieczu i w dobie staropolskiej, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Zimnicka, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2012.

Perłakowski A., *W kręgu skłóconej rodziny. Uwagi o małżeństwie Doroty Henrietty z Przebendowskich Radziwiłłowej z Janem Mikołajem Radziwiłłem*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji, Wrocław 23–24 października 2004 r.*, red. B. Rok i F. Wolański, Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 195-205.

Pielas J., *Wdowa-matka a kwestie majątkowe w rodzinach szlachty koronnej w XVII wieku*, [w:] *Społeczeństwo staropolskie. Seria nowa*, t. 3. *Społeczeństwo a rodzina*, red. I.M. Dacka-Górzyńska, A. Karpiński, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, s. 174-194.

Piwarski K., *Dąmbski Zygmunt*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 5, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1939–1946, s. 39.

Popiołek B., *Dobrodziejki i klienci. Specyfika patronatu kobiecego i relacji klientalnych w czasach saskich*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.

Popiołek B., *Kobiecy świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów magnackich*, wyd. I, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2003.

Popiołek B., *Radziwiłłówny w czasach saskich*, [w:] *Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadectwa historyczne*, red. K. Stępnik, Lublin 2003, s. 347-356.

Popiołek B., *Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania. Kobiecy świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2024.
Przyboś K., *Sejm nadzwyczajny w Warszawie 5 marca — 19 kwietnia 1670 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", t. 130, 2003, s. 103-119.
Rachuba A., *Radziwiłł Dominik Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXX, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Ossolineum) — Polska Akademia Nauk, Wrocław — Warszawa 1987, s. 173-176.
Rachuba A., *Radziwiłł Jan Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. t. XXX, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Ossolineum) — Polska Akademia Nauk, Wrocław — Warszawa 1987, s. 200-203.
Rzecz niepospolita Przedmiot jako symbol statusu władzy i funkcji, red. E. Włókiewicz, M. Saczyńska-Vercamer, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2023.
Sandoval L., *Constructing Identity. Image-Making and Female Patronage in Early Modern Europe*, Temple University Libraries, Chicago 2001.
Staszewski J., *Lipski Feliks Władysław*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB] t. 17, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1972, s. 419-420.
Stroynowski A., *Zmiany pozycji ordynatów nieświeskich w XVIII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych", XIX, 2020, 1, s. 103-131.
Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII. Spisy, red. A. Bieniaszewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław — Warszawa — Kraków 1987.
Urzędnicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy, wyd. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, oprac. A. Gąsiorowski, Bibliotek Kórnicka, Kórnik 1993.
Zielińska T., *Więź rodowa domu radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki"*, „Miscellanea Historico-Archivistica", t. III, 1989, s. 175-191.

Biogram:

Jarosław Pietrzak — doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, zainteresowania naukowe związane z historią kobiet oraz ich pozycją w społeczeństwie staropolskim, pozycją królowych w systemie politycznym Rzeczypospolitej szlacheckiej, przemianami ceremoniału dworskiego, dziejami podróży i edukacji.